

Herrnhuternes grønlandere

Af Hans Christian Gulløv

Det er velkendt, at de mähriske brødre, der i 1733 blev udsendt til Grønland som hjælp for Hans Egede, ikke som planlagt kom til at fungere til den danske missions fordel. Der blev hurtigt tale om to konkurrerende missionsvirksomheder.

Den danske mission havde 12 års forspring i 1733. Men mistede næsten alt ved koppepidemien i løbet af det følgende år. Den tyske mission begyndte sin dåbspraksis i 1739 og vandt hurtigt proselytter. Hermed var bolden givet op til et anstrengt forhold mellem de to missionsretninger, et forhold der med skiftende tolerance varede véd indtil 1900, da de tyske missionærer forlod Grønland.

De fleste grønlandere, som Hans Egede virkede iblandt, tog ind i fjorden på rensdyrjagt om sommeren. Om vinteren befandt de sig atter ude i skærgården. Der var med andre ord tale om en lokal befolkning, som udnyttede de rige muligheder, kysten og indlandet bød på vinter og sommer.

I modsætning hertil noterede Egil Thorhallesen i 1770'erne »Herrnhut-

ternes Grønlandere, som ere fremmede Sørlandere« (1914, side 31).

Sydlændingene

Disse fremmede Sydlændinge, der, som navnet siger, kommer fra den sydligste vestkyst, optræder overalt i kildematerialet i fragmentarisk omtale. Derfor vil det være af ikke uvæsentlig betydning at få fragmenterne om dem samlet, da de udgør vor viden om Herrnhuternes Grønlandere.

De omtales med irritation af missionærer tilknyttet den danske mission. »Omflakkende« er den hyppigst brugte betegnelse, hvormed hentydes til vanskelighederne forbundet med missionsarbejdet. Træffes andre grønlandere i telt udenfor kolonierne, kaldes de »vore grønlandere«. Blandt grønlanderne indbyrdes kendes karakteristikken »uordentlige Syderländer«, som Dalager får fortalt i 1740'erne i Godthåb (1915, side 13).

Hvorom alting er, bunder den generelle modvilje overfor de fremmede i den trussel, de udgør ved at mase sig ind, hvor der allerede er hævd. Denne

være sig enten opretholdt i form af en ressourceudnyttelse og et formaliseret handelssamkvem, som det udøvedes af vestkystens grønlandere, eller konkurrenceforvridning, som det opfattedes af den danske mission.

Men sydlændingene havde rejst langs kysten, før den danske kolonisation fandt sted. Derfor vil det være formålstjenligt at se på de egne, hvorfra de kom (og vendte tilbage til!).

Sydlandet

Hjemlandet for sydlændingene strækker sig fra Nunarsuit og sydpå. Vi ved også, at netop fra det sted »forandrer sig nogenledis Folchenis Udtale saavel som Sprog«, som Egede noterede i dagbogen den 17. august 1723. Det er også særdeles folkerigt. I hundredevis kommer befolkningen og slår følge med ham under opholdet. Da han senere omtaler vestkystens befolkning i sin grønlandsbeskrivelse fra 1741, fastholder han sit indtryk, at Diskobugten og Sydlandet er de steder, hvor der opholder sig mange folk.

Ca. 30 år senere berejser Walløe samme strækning og kan bekræfte Egedes iagttagelser om folkemængden. Men Walløes observationer er baseret på langt større erfaringer, idet han rekogniserede i området fra august 1749 til maj 1750 og senere berejste hele egnen i perioden september 1751 til juni 1753. Ved Ænartoq fandt han det mærkeligt, »at Sprog-Dialecten eller Udtalen er her noget forskellig fra den Norden for«. Hvori denne sproglige forskel bestod, får vi intet at vide om. Og vi kan kun undres over, at Egedes iagttagelser på

dette punkt ikke bemærkes af Walløe, som dog overvintrer 1751–52 ved det nuværende Julianshåb, dvs. syd for Egedes anførte sproggrænse. Enten skyldes det en fejlagtig tolkning af lokaliteterne i Egedes rejsebeskrivelse, hvilket ikke synes at være tilfældet, eller også er der vitterlig to sproggrænser hernede syd på i begyndelsen af 1700-tallet.

Til dette sted kom også en del grønlandere både fra Statenhuk (Kap Farvel) og Østlandet (Østkysten) for at fange angmagsætter i maj. 400 mennesker blev det til sidst til, inden alle drog på rensdyrjagt og laksefangst i Ænartoq-fjorden. I juni gjorde de atter klar til hjemrejse.

Endvidere noterede Walløe, at Sermilik-fjorden er rig på beboere. Desværre var han ikke derinde. Men der hersker næppe tvivl om, at egnen er en væsentlig kulturel grænse i flere henseender. Både Egede og Walløe noterer samstemmende fra deres ophold i denne egn, at befolkningen betegner deres sydligere naboer som menneskeædere (Egede, 25. august 1723: »... de Kalaler, som boede Sonden fore, vare saa wilde og galne, at de slaer andre Folch ihiell og æder dem op...«. Walløe, 1. maj 1752: »... ankom flere, hvoriblandt ogsaa Menneskeæderne, som man i forrige Efteraar havde fortalt at være kommet fra Landet om til den vestre Side.«). De sidste kaldte deres hjemegn Ikermiut, dvs. de kom fra Tingmiarmiut-egnen. Han kan senere (21. juli 1752) tilføje, at »deres Sprog ligner ganske det Vesterlandske, men de har en anden Udtale og trække mere på Ordene«.

En anden iagttagelse påkalder sig opmærksomhed. Visse fjorde omtales som

*Simon Arbalik
belimg. in Herrnhuth s. 18te Jun. 1748.*

Simon Arbalik, en af de første døbte, der med fire andre grønlandere og Matthæus Stach i 1747 rejste til Herrnhut, hvor han og hans kone Sara døde året efter.

rige på beboere, som nævnt for Sermiliks vedkommende. Fra Narssaq skriver Walløe i dagbogen: »For det tredie, da Vinteren havde været skarp, vare alle Løb og Sunde tilfrosne, at vi ikke kunde komme indenskiærs ind paa det indre af Fiordene, hvor den største Folkemængde opholder sig . . .«. Det samme kan læses hos Egede, som i dagbogen for 19. juli 1723 skriver, at der syd på, hvor de bor, findes mange forfaldne stenvurede huse, som »Kablunacherne i.e. de Norske, fordum hafver beboet, men er nu øde, så at Kalalerne, saa kalder de sig, boe nu igien i mange af samme forfaldne Boeliger«.

Forholdet mellem kystboere og fjordboere kendes også fra Godthåbsegnen, hvor det omtales i Egedes dagbog under

1. december 1724. I sin »En kort Tabelle« fra 1764 skriver Anders Olsen om Eqaluit i Ameralik: »I den tiid jeg tientte ved gothaab boede her og aarlig nogle grønlandere, som havde meget god næring, undtagen en vinter, da der indfalt usædvanlig megen sne og langvarig islæg. nu er der ingen mere, thi de er tiid efter anden kommen til den danske mission ved gothaab og næsten ud-døde«.

Det kan egentlig ikke undre, at grønlanderne ved den tidligere Vesterbygd og Østerbygd skulle bebo både kysten og fjordene om vinteren. Men det spiller en stor rolle at kunne sikre sig ved vinterfangst (fjordsæl), -jagt (hare, rype og rensdyr) og -fiskeri (rødfisk, torsk og helleflynder), når eksistensmulighederne

Rensdyrjagten skildret af den grønlandske kunstner Israil Nicodemus Gormansen i første halvdel af 1800-tallet.

ved kysten er små (misfangst eller bostederne opfyldt af en anden lokalbefolkning).

Hvad angår ressourcerne i Sydlandet, så mangler det ikke på omtale af rigdommene. Hverken Egede, Walløe, Cranz eller Anders Olsen kan ikke se ende på landets og vandets dyr, fisk og fugle. Men dårlige tider kan indfinder sig her som andre steder. I skærende kontrast til de ovennævnte beskrivelser står Walløes beretning fra hjemrejsen. Den 31. maj 1753 »var vores Leve-maade den knappest, den havde været. Jeg havde købt 5 Sælhunde Skind til at overtrække mine Kajak med, men da Trangen gik saa haardt paa, saa anvendte vi disse Skind til Føde, da vi intet andet mere havde end lidet gammelt stinkende Smør og lidet Brændeviin«.

Men lyksalighederne tager ingen ende, når blot man er kommet lidt på afstand. Om foråret berettes om angmags-sat-fangsten ved Ûnartog, der kunne trække 30 konebåde fra Kap Farvel og Østkysten til sig. Laksefangsten (ørred) om sommeren foregår ved hjælp af elv-afspærringer og brug af lyster og omtales af Walløe i september 1751. Til dette anfører Anders Olsen om »Lax, som paa sine steder falder saa store, at grönlænderne som vil have nogen af dem, maa med samme Redskab, som de bruger til selhundene, som harpon og blære, søge at dræbe dem« (fra »En kort Tabelle«). Rensdyrene, som ikke findes syd for Sermilik-fjorden ifølge Walløes oplysninger fra 22. juni 1752, er endnu målet for en god jagt om sommeren og efteråret. Cranz kan for året 1762 be-

rette om en sydlænding, der vil købe pulver og bly (krudt og kugler) ved Lichtenfels, fordi »jeg skal afskyde det i Syden, hvor der findes mange rensdyr«. Til lang hen på vinteren findes harer og ryper i stor mængde. Af ræveskind havde Walløe 1000 stykker med hjem fra rejsen. Torsk, helleflynder og rødfisk sikrer den sidste del af vinteren, inden storisen kommer, og fangsten af storsæl (klapmyds) kan begynde.

Men klimaet er ustabilt. Der er en mærkbar ændring at spore i isforholdene. Gletcherne øges, hvilket Walløe får fortalt af grønlanderne den 8. september 1751. Storisen volder stigende problemer, som erfares under hjemrejsen i 1753. Sneen falder også her som omme på østsiden dybere, ifølge beretningen fra 1752, som Cranz optegner i sin grønlandshistorie (side 344). Dette forhold forhindrer eller vanskeliggør

slædekørsel, selv om hundene dog tages med ned til Sydlandet fra østkysten og bruges i forbindelse med bjørnejagt (23. marts 1753) og som pelsdyr ved fremstilling af inderpelsen i mangel af rensdyr- og fugleskind (juli 1752).

Denne klimaforværring, som er velkendt på globalt plan, mærkes hernede i Sydlandet, og virkningerne er anført ovenfor. Pludselige vejrskift kan have voldsomme følger, som iagttaget i januar 1753, hvor der var mangel på vildt, hvilket skyldtes »en tynd lisskorpe, hvormed Jorden var overdækket saa fast, at Vildtet ei kunde rydde den tilside og faae noget at æde«. Det samme fænomen er anført som forklaring på rensdyrets forsvinden fra nordøstkysten af landet.

Det gælder således om at sikre sig vinterproviant. Og her spiller fiskeriet og sælfangsten en afgørende rolle. Det

Kajakfangsten skildret af Israil Nicodemus Gormansen.

understreges, at vinterens strengthed ikke er den afgørende faktor, for der er mad nok; men derimod »mangel af gode Fiskeredskaber«, idet fisken forekommer i »Overflødighed« (27. maj 1753).

Det er netop på dette afgørende punkt, vinterproviantens sikring, at Sydlandet adskiller sig fra den nordlige vestkyst. Man mangler fiskesnører og -liner, for der er ingen bardehvaler. Heri har vi den vægtigste hindring for opretholdelse af en sikker helårsbestemt naturalieøkonomi som supplement til sælfangsten. Og heri ligger årsagen til rejserne nordpå op til handelsstederne ved Sydbay og Disko.

Rejserne

Det er om foråret, når klapmydserne kommer med storisen, at sydlændingene samler sig i telt for at forsyne sig med proviant, inden rejsen nordpå. Walløe får fortalt i november 1752, at almindeligvis går nogle familier vekselvis hvert andet år nordpå. Og de rejser sædvanligvis tilbage til deres hjemsteder om efteråret.

Ud for Nunarssuit på Kitsigsut-øerne, fortæller Cranz, slår de teltene op. Matthäus Stach kan fra sin rejse sydpå i 1765–66 berette, at under fjeldet Kūnait ved Arsuk er sydlændingenes samlingsplads, inden de tager nordpå. Det var netop i dette område (Sánerut/Nunarsuit), Egede mærkede sig en sproglig ændring godt 40 år tidligere. Som byttevarer medbringer de skind, især ræveskind »med hvilken Kram Indbyggerne drive den store Negotie [handel] Nord efter«, som Dalager skriver (1915, side 87).

Af Hans Egedes dagbogsnotater fremgår det, at disse rejser finder sted hvert år. Første gang de nævnes er den 13. april 1722, hvor 40 store konebåde sejler forbi kolonien nord efter. Dvs. omkring 500 mennesker. Formålet fortæller dagbogen om næste år den 12. maj (1723), hvor et par konebåde langt sønden fra skal mod nord til hvalfangsten. Barder skal bruges til fiskeredskaber og til sammensurring af træværket i bådene, oplyser Egede.

Men sydlændingene gennemrejser fremmed land. Det gælder her som andre steder i Arktis at sikre sig mod fysisk overlast. Dette kan ske på forskellig måde, hvoriblandt ægteskab og handelspartnerforhold er de væsentligste. Det kendes fra Alaska og er veldokumenteret. Egede bemærker det fra Nepisat-sundet den 16. juni 1723, hvor grønlænderne forlyster sig med hinanden; idet der fornylig var kommet en stor del fremmede folk til dem, som havde hjemme langt syd for og skulle nord på til hvalfangsten. Sammen med disse folk holdt de »saadan Spil og Leeg«, som fortsatte i nogle nætter og dage, så længe de fremmede var hos dem. Her ved Nepisat-sundet fandt tidligere tiders aasivik sted. 50–80 telte omtales næsten hvert år, når stenbiderne indfinder sig. Den 21. april 1728 noterede Egede 100 familier i telt på dette sted. Den tidligst kendte beretning om ægteskab mellem syd og nord er fra 1724. Det er Pôq, som ønsker sig en pige blandt sydlændingene til kone og som selskab på rejsen til Danmark. Men det gik som bekendt ikke. Konebåden med pigen forsvandt, da familien hørte om bryllups-

rejsens bestemmelsessted. Handel med ikke-levende ressourcer kendes også.

I Godthåbs-området findes vestkystens bedste fedtsten, og fjordboerne ved Ujaragssuit forarbejder små kedler og lamper heraf og sælger dem til de folk, som bor længere nordpå, hvor sådan fedtsten ikke findes. Dette skriver Egede 14. oktober 1725. Dalager skriver næsten det samme, men hos ham er det »i forrige tider«, at der var visse familier i området, som gjorde forretning af at bryde og forarbejde fedtsten til kedler og lamper, som de solgte til folk både nord og syd på (1915, side 15). Egede nævner (1925 [1741], side 329) kun landet nordpå som aftager af fedtstensprodukterne, der iøvrigt forhandles mod 8 til 10 rensdyrskind for en lille kedel og 2 til 4 hvalbarder eller rensdyrskind for en lampe.

Der er altså i Godthåbs-området opstået et særligt erhverv, som tager sigte på at forsyne et grønlandsk marked med en vare, der er mangel på. Arbejdet her et vist skær af hævdvunden ret for visse familier. Men hvorfor er denne virksomhed forsvundet 25 år efter, at Egede iagttager det? Jeg vil mene, at årsagen skal søges i koppeepidemien 1733–34, som fjernede grundlaget for den sociale opbygning og den hermed forbundne »økonomiske« organisation i området. Egede har kun bemærket, at sydlændingene tager videre nordpå (eller sydpå) efter deres eventuelle ophold ved kolonien eller ved Nepisat-sundet. Men i 1735 skriver han den 26. juli, at sydlændingene kommer ud af fjorden efter at have hugget fedtsten til lamper og kedler og tager atter sydpå. Nu kan de selv!

Hvad der siden skete, fortæller Egil Thorhallesen om med al ønskelig tydelighed: »Herrnhuterne holdt sig efter Biskoppens [Egedes] Hiem-Reise fornemmelig til Koek-Øerne og Kangek, thi her boede da de fleeste Grønlændere, hvilke han jævnlig havde underviist. Det lykkedes dem efterhaanden at faae dem til Neu Herrnhut; og da disse Stæders Beboere bestode meest af omflakkende Sørønlændere, saa vare de og i Slægt med de fleeste Reysende, som siden ankom. De første overtalede da de sidste, og derved voxte Herrnhuternes Meenighed anseelig...« (Thorhallesen 1914, side 58–59).

Herrnhuternes førstedøbte fik navnet Samuel. Dåben foregik i 1739. Samuels fødested var sermitsialik (Cranz, 1770 II, side 248), lige syd for Nunarssuit, hvorom Cranz samme sted skriver, denne egn er den første sydpå, hvorfra grønlænderne er kommet til Ny Herrnhut og Lichtenfels. Også i denne forbindelse tænker man på Egedes sproggrænse... Under året 1740 noterer Cranz, at der i juni kom mange sydlændinge forbi (Ny Herrnhut). Deres opholdssted, som sikkert måtte ligge meget langt borte og nok omme på østsiden, kunne man ikke rigtigt tyde, fordi man ikke rigtigt kunne forstå deres ord, som de trak ud på en syngende måde.

Der hersker næppe tvivl om, at flere sproggrænser eksisterer. Både Nunarssuit og Ûnartoq er nævnt. Man kunne fristes til at tro, årsagen lå i en blanding af folk fra Sydlandet med folk fra østkysten. Denne antagelse kommer nok sandheden nærmest. Fra Sydlandet foregår en »sivende« indflydelse nordpå

både i sproglig og organisatorisk henseende. Thorhallesen kan om Frederikshåb anføre, at denne mission er lagt nærmest sydlændingene og har været den første, som har modtaget dem på rejsen. »Her havde Søerlænderne de fleste Bekiendtere og Slægtninger« (Thorhallesen 1914, side 15).

Sydlændingene rejste op til hvalfangsten. Kangâmiut eller Sydbay var mødesteder, men mest med hensyn til tuskhandel med hvalfangerne fra Nederlandene. Disse gav ikke afkald på barder og spæk. Men oppe i Diskobugten fanges narhvaler om vinteren i isens våger. Her bruger man tænderne fra narhvalerne som teltstænger og hvalribben i stedet for bjælker og spær i husene, da der er mangel på stænger og bjælker. Her er der hvaler i større mængder end ved Nepisat (syd for Sisimiut). Dette får Egede fortalt den 16. januar 1725 af en kvinde, der er født langt norden for, hvor skibene kommer på hvalfangst om sommeren.

Mangelen på træ kan imødekommes med drivtømmer, som findes på vestkystens sydlige del. Cranz understreger betydningen af dette (1770 I, side 27), og som modydelse modtager sydlændingene narhvaltænder, hvalknogler og barder. Glahn bekræfter Cranz' udlægning i sine iøvrigt kritiske anmærkninger (1771, siderne 261–271). Fra midten af 1730'erne kan sydlændingene selv medbringe fedtstenen fra Godthåb nordpå og iøvrigt forsyne sig på hjemrejsen med samme.

Strækningen mellem Rifkol (ud for Agto) og Sydbay (Nordre Isortoq) er et godt helleflyndersted, hvor folk fra

Amerdloq (Sisimiut) og Diskobugten mødes, skriver Glahn i sin dagbog under 27. august 1766. Sydlændingene forsyner sig med helleflyndere og rejser sammen med Diskobugt-folkene nordpå for overvintring. Dette foregår bl. a. ved Isfjorden, ifølge Niels Egedes notater fra 30. maj 1741.

Helleflynderen er velkendt for sydlændingene, fordi den sikrer deres vintereksistens. Dalager skriver, at skønt der findes sælhunde til overflod, bekymrer de sig ikke videre derom, uden det de skal bruge til lampespæk, for resten ernærer de sig mest ved fiskeri (1915, side 87). Det samme kan Cranz bekræfte (1770 I, side 348), hvor fedtet fra en slags sort helleflynder (hellefisk?) brænder i lamperne. Åndehulsfangsten bruges ikke i Sydlandet, fortæller Walløe i maj 1752, men østlændingene kender metoden, og Walløe sammenligner med Diskobugten. Dette understreger betydningen af vinterfiskeriet og tilskyndelsen til at rejse nordpå efter hvalbarder.

Konsekvenser

Både Dalager og Cranz har bidraget med glimrende beskrivelser af rejsernes funktion. Dalager omtaler barderne fra Disko Bugt og fedtstenen fra Godthåbsområdet som handelsobjekter. Fra Sydlandet nævner han ræveskindene, som dog ikke indgår i denne grønlandske udvekslingsøkonomi, men forhandles til hollænderne og kolonierne. Glahn får sammenhæng i hele udvekslingssystemet og fremhæver barder, ben og tand til redskabsfremstilling fra Disko Bugt, fedtsten og træ fra Godthåbsområdet, og træ fra Sydlandet.

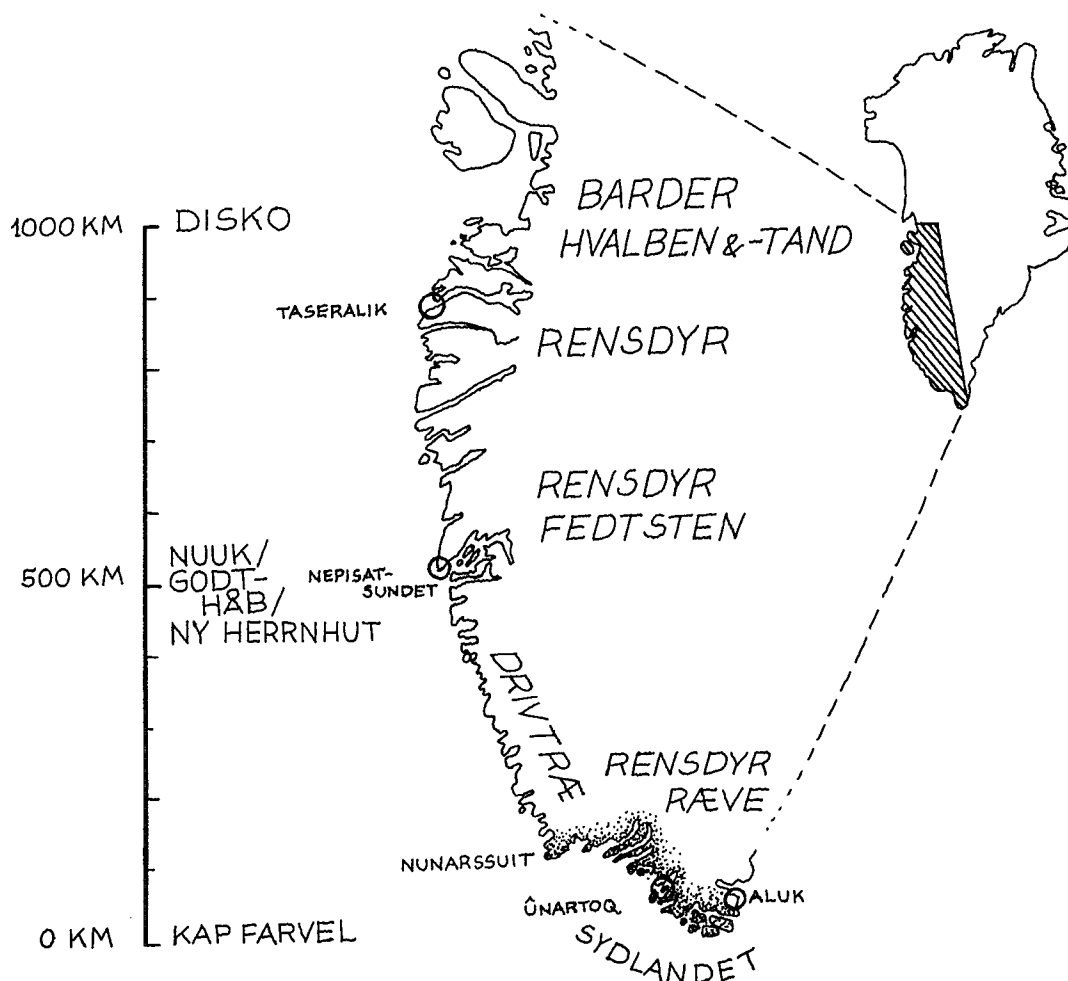

Fig. 1. Ressourcer i den eskimoiske udvekslingsøkonomi 1650–1750.

Det sydvestlige Grønland fra Kap Farvel til Disko Bugt er vist på kortudsnittet. Ressourcerne, som omfattes af udvekslingen mellem kyststrækningens forskellige egne, er angivet med kursiverede typer. Sæler og fugle indgår ikke som egentlige udvekslingsobjekter og er derfor ikke medtaget hér. Aasivik har fundet sted, hvor en cirkel er tegnet. De vigtigste stednavne fra artiklen er tilføjet. Afstanden melle Disko og Kap Farvel er angivet i lige linie.

Disse beskrivelser er baseret på situationen i midten af 1700-tallet og daterer sig altså efter ændringen 1733–34, hvor sydlændingene overtager funktionen som formidlere af produkterne fra Godthåb. Glahn understreger også den

sociale kontakt, som etableres gennem giftermål mellem befolkningerne i Sydlandet og Vestkysten, »hvorved Hadet, som er imellem de sydlige og nordlige Grønlændere, jævnlig kunde svækkes . . . som disse [rejserne] førte mange

fra Syden til Norden og fra Norden til Syden for paa et eller fleere Aar at boe hos deres Slægtninge, Svogre og Venner . . . » (1771, side 263).

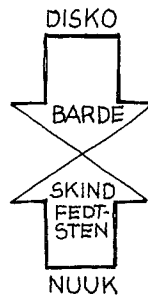
Denne rejseaktivitet ophører desværre ved at holde grønlænderne til den mission, som de er døbt ved, og dertil er ingen så »nøyseende, som de Herrnhutiske, følgelig i denne Deel høystskadelige for Landet . . . » (samme, side 265).

Det var jo ikke så godt at få så dårligt et skudsmål; især ikke når alle europæere i landet kunne dele ansvaret for indgrebet i den grønlandske handel og udveksling. Pladserne, hvor denne handel foregik ved siden af andre aktiviteter, kendes som aasivik. Aluk (østgrl. Alik),

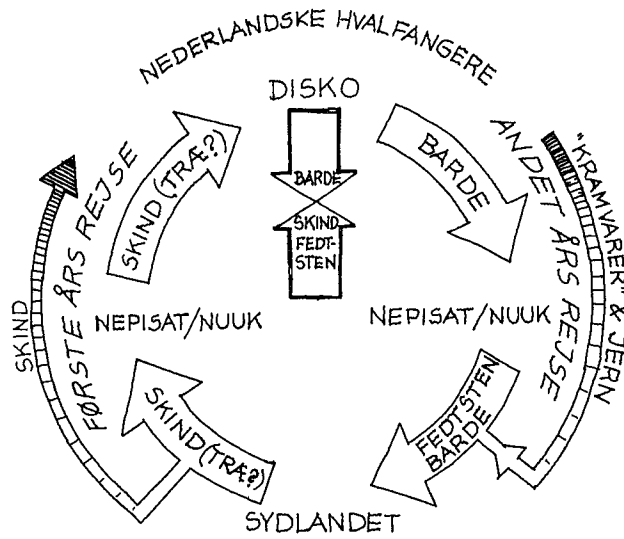
Únartoq, Nepisat-sundet og Perutussut/Taseralik må fremhæves i denne forbindelse som kontaktsteder mellem nordlændingene, sydlændingene og østlændingene. Andre har eksisteret, og nye er kommet til. Men et af de vigtigste aasivik i 1700-tallet må siges at være ved Nepisat-sundet på grund af dets funktion som bindeled mellem sydlændingene og vestgrønlænderne på denne tid. Det var således tilfældet, som bevirkede, at netop her fandt det første indgreb i rejserne sted, som sidenhen afbrød kontakten og allianceoprettelsen mellem syd og nord på vestkysten. Sikringen af sydlandets vinterekksistens blev lagt i hænderne på handelen af europæerne. Heri

Fig. 2. Den eskimoiske udvekslingsøkonomi i Vestgrønlands sydlige del 1650–1750.

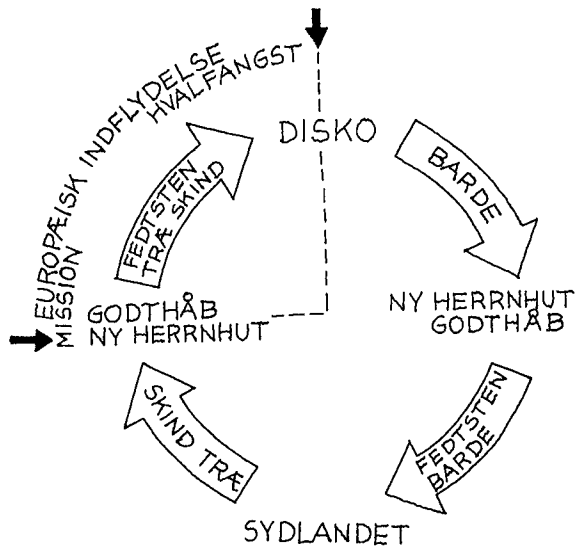
- I. Udvekslingssystemet i 1600-tallet, som det generelt set kan udtrykkes. De to piles »mødested« kan geografisk knyttes til et aasivik, f. eks. Nepisat-sundet, eller længere nordpå. Vi ved endnu ikke tilstrækkeligt om dette forhold.
- II. Situationen omkring 1700, hvor sydlændingenes rejser tager form, og hvor de nederlandske hvalfangere optræder langs kysten. Det gamle udvekslingssystem (I) opretholdes stadigvæk ifølge Hans Egedes dagbogsnotater (»Grønlænderne, som boe i denne Egn, arbeide smaa Kiedler og Lamper af Veiksteen, og sælge dem til dem, som boer længere under Nord, hvor ingen saadan Veiksteen findes«, 12. oktober 1725). Sydlændingenes rejser er vist som en cirkelbevægelse, der til venstre følger første års rejse fra Sydlandet mod nord til Disko for overvintring, og til højre andet års rejse fra Disko hjem til Sydlandet. De fire kraftige pile i cirkelforløbet er forsynet med en angivelse af de varer, som medbringes til brug for udvekslingen med andre eskimogrupper. Første ophold under rejsen fra Sydlandet mod nord er aasivik-stedet Nepisat-sundet/Nuuk. Træet, som er anført i parentes, er medtaget til brug for husbyggeri og som teltstænger. Vi ved altså endnu ikke om det indgår som egentligt udvekslingsobjekt. Den mindre pil til venstre angiver de skindprodukter, som afsættes til hvalfangerne imod »kramvarer« og jern (knive og våbenspidser). Andet ophold er Disko, hvor overvintring finder sted, og hvor sydlændingene forsyner sig med barde. Tredie ophold er atter Nuuk, hvor en del af det tilhandlede barde udveksles med fedtsten. Fjerde og sidste opholder hjemme i Sydlandet, hvortil der medbringes fedtsten og barde fra udvekslingen nordpå samt »kramvarer« og jern fra tuskhandelen med hvalfangerne. En del af disse hjembragte varer udveksles internt med de tilbageværende familier til gengæld for vinterproviant.
- III. Situationen efter koppepidemien 1733–34, hvor sydlændingene har overtaget rollen som forhandlere af bl. a. fedtsten (det gamle udvekslingssystem (I) er forsvundet). Både skind, træ og fedtsten medtages nordpå til Disko. Træet kan med stor sandsynlighed tænkes at blive anvendt i forbindelse med opførelsen af større vinterboliger, de såkaldte »fælleshuse«. Endvidere er den europæiske indflydelse angivet i form af et par sorte pile. Disse pile viser, hvor sydlændingenes rejser nordpå bliver afbrudt. Det er ved Ny Herrnhut, hvor sydlændingene i stort antal trækkes ind og efterhånden bliver hjemmehørende, med det resultat at de ikke kommer nordpå til Disko for at udveksle barde. Hermed er modellens (III's) højre halvdel fjernet. Kolonisationen af Sydlandet kom senere til at råde bod på denne mangel, som bl. a. den herrnhutiske mission skabte med sin indgriben i den eskimoiske udvekslingsøkonomi.

I.

II.

III.

skal ses herrnhuternes succes ved »kolonisationen« af det sydligste Grønland . . . dem kendte man.

Det er ikke ukendt for sydlændingene at søge til Kangeq-området, for det havde man hørt om. Mest velkendt er fortællingen om sydlænderen Síngajuk (sydgrl. Síngajik), der havde hørt om en boplads, som hed Kangeq, hvor der var mange forskellige slags fangst dyr, der vekslede således, at der aldrig var nogen årstid, hvor der ikke var noget at jage. Dette Kangeq rejste han ud for at finde (Rasmussen 1924, side 276). I Rinks Eskimoiske Eventyr og Sagn fra 1866 optræder Kangeq i adskillige fortællinger som stedet, hvor man tager hen fra Sydlandet for at klare vinteren (se bl. a. siderne 238, 252 og 279). Dette sted beskriver Dalager som »den ypperligste og beste Egn paa den heele vestre Side af Grønland« (1915, side 14). Herfra stammer de rigeste samlinger af myter og sagn gengivet af Rink og Knud Rasmussen, og her genfødtes Grønlands historie visuelt fremstillet af Aron fra Kangeq. Og dette var vel at mærke blandt efterkommerne af de »omflakkende« sydlændinge.

Der hersker næppe tvivl om, at det demografiske billede i dag ville have tegnet sig anderledes, såfremt rejserne ikke var blevet afbrudt af udefra kommende påvirkninger. 400 grønlændere ved Ûnartoq, 40 konebåde forbi Godthåb på vej nordpå, 100 familier i telt ved Nepisat-sundet; alt i alt fortælles om en mobilitet i det grønlandske samfund, som først ophører i 1900 med de sidste familiers rejse til Frederiksdal fra sydøstkysten.

Godthåbs-området var stedet, hvor sydlændingene blev bremset; og hvor den sydgrønlandske i-dialekt ophører og afløses af u-dialekten. Ved Ny Herrnhut (Nórdlît), Kangeq ude ved kysten og Ûmánaq inde i fjorden kunne i dette århundredes første halvdel endnu høres i-dialekten. Alle tre steder hørte til den herrnhutiske mission. Opdelingen af grønlænderne mellem de to konkurrerende missionsretninger kunne således spores i 200 år.

Men sydlændingenes indflydelse kan påvises langt op ad den vestgrønlandske kyst. De store fælleshuse, der ligger som ruiner på næsten alle forladte bopladser, er en hustype, sydlændingene har indført for at »lære folkene hér nordpå, hvordan man skulle bygge huse«. Dette fik Therkel Mathiassen fortalt i Sukkertoppen-distriktet i 1930 (Mathiassen 1931, side 50). Missionær Glahn kunne i 1771 fortælle, at grønlænderne sydpå placerede kogestedet ude i husgangen og tændte op med brænde for at spare på spækket. Han omtalte dem også som store husholdere (Glahn 1771, side 197). At fælleshuset skulle være opstået omkring Disko Bugten, som Therkel Mathiassen fremhæver (1936, side 119–120), kan ikke mere siges at være gældende (Gulløv 1981).

Det er ligeledes almindelig kendt, at slædekørsel har kunnet finde sted indtil Kangâmiut på vestkysten at dømme ud fra arkæologiske fund. Men i 1755 kommer købmand Lars Dalager kørende til Ny Herrnhut på en slæde trukket af tre hunde (Heinz Israel 1969, side 148).

Der er endnu adskillige spørgsmål at stille, før end vi kan få en afklaring på

Grønlands kulturhistorie. Mange af sva-
rene kan søges i studiet af »Herrnhut-

ernes Grønlændere, som ere fremmede
Sørlændere«.

Litteratur:

- Cranz, David 1770: *Historie von Grönland* I–III. Barby/Leipzig.
- Dalager, Lars 1915: *Grønlandske relationer* ... 1752. Det grønlandske Selskabs Skrifter 2. København.
- Egede, Hans 1925 [1738]: *Relationer fra Grønland 1721–36*. Udgivet af Louis Bobé, Meddelelser om Grønland, bind 54. København.
- Egede, Hans 1925 [1741]: *Det gamle Grønlands ny Per-lustration eller Naturel-Historie*. Udgivet af Louis Bobé, Meddelelser om Grønland, bind 54. København.
- Egede, Niels 1939 [1744]: *Tredie Continuation af Relationerne ... 1739 til 1743*. Ved H. Ostermann, Meddelelser om Grønland, bind 120. København.
- Glahn, H. C. 1921: *Dagbøger for Aarene 1763–64, 1766–67 og 1767–68*. Ved H. Ostermann, Det grønlandske Selskabs Skrifter 4. København.
- Glahn, H. C. 1771: *Anmærkninger til de tre første Bøger af Hr. David Crantzes Historie om Grønland*. København.
- Gulløv H. C. 1981: »Straat David's grønlænderne og Sydlændingene. Bosætning og bebyggelse i Vestgrønland før kolonisationen«. Foredrag på symposiet *Vort Sprog – Vor Kultur*. Nuuk.

- Israel, Heinz 1969: *Kulturwandel grönländischer Eskimo im 18. Jahrhundert*. Abhandlungen und Berichte des Staatlichen Museums für Völkerkunde Dresden, band 29. Berlin.
- Mathiassen, Therkel 1931: *Ancient Eskimo settlements in the Kangamiut area*. Meddelelser om Grønland, bind 91, 1. København.
- Mathiassen, Therkel 1936: *The Eskimo Archaeology of Julianehaab District*. Meddelelser om Grønland, bind 118, 1. København.
- Olsen, Anders 1764: *En kort Tabelle. I Rubicher forfat-tet over Fasteland med Fiorder og øer fra Colonien Frederichsbaab og nordefter ... skrevet ved Colonien Suchertop-pen*. Manuskript. Marinens Bibliotek, København.
- Rasmussen, Knud 1924: *Myter og Sagn fra Grønland*, bind II. København.
- Rink, H. J. 1866: *Eskimoiske Eventyr og Sagn*. Kjøbenhavn.
- Thorhallesen, Egil 1914: *Beskrivelse over Missionerne i Grønlands Søndre Distrikt ... 1774–1775*. Udgivet ved Louis Bobé, Det grønlandske Selskabs Skrifter 1. København.
- Walløe, Peder Olsen 1927: *Dagbøger fra hans rejser i Grønland 1739–53*. Udgivne i udtog af Louis Bobé, Det grønlandske Selskabs Skrifter 5. København.